

Юридичні науки

УДК 341

Шкільнюк Ольга Вячеславівна

помічник керівника

юридична компанія Hillmont Partners;

студентка

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шкільнюк Ольга Вячеславовна

помічник руководителя

Юридическая компания Hillmont Partners;

студентка

Института международных отношений

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Shkilniuk Olga

Assistant Manager

Law Firm Hillmont Partners;

Student of the

Institute of International Relations of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

НЕДІЙСНІСТЬ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ. ПРАКТИКА КРАЇН ЄС

**НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ БРАЧНОГО ДОГОВОРА. ПРАКТИКА
СТРАН ЕС**

NULLITY OF MARRIAGE AGREEMENT. EU COUNTRIES PRACTICE

Анотація. Стаття присвячена дослідженню недійсності шлюбного договору в Україні та у практиці країн ЄС. Вивчається поняття й правова природа шлюбного договору. Аналізується законодавче регулювання шлюбного договору у країнах ЄС.

Ключові слова: шлюбний договір, шлюбний контракт, недійсність шлюбного договору, режим майна подружжя, шлюб.

Аннотация. Статья посвящена исследованию недействительности брачного договора в Украине и в практике стран ЕС. Изучается понятие и правовая природа брачного договора. Анализируется законодательное регулирование брачного договора в странах ЕС.

Ключевые слова: брачный договор, брачный контракт, недействительность брачного договора, режим имущества супругов, брак.

Summary. The article examines the nullity of marriage agreement in Ukraine and in the EU countries practice. A concept and legal nature of marriage agreement are studied. The legislative adjusting of marriage agreement is analyzed in the EU countries.

Key words: marriage agreement, marriage contract, nullity of marriage agreement, marital property regime, marriage.

Постановка проблеми. Реалії сучасного життя такі, що сьогодні необхідним для багатьох сімейних пар є укладення шлюбного договору. Шлюбний договір, або, як його ще називають, шлюбний контракт, – порівняно нове для наших громадян явище. Такий контракт – це певний регулятор відносин у сфері майна між подружжям.

Дана стаття присвячена питанням виникнення недійсності шлюбного договору в Україні та у країнах Євросоюзу.

Дійсно, дана тема має надзвичайну актуальність для українських сімейних пар, оскільки країни Заходу, зокрема і країни ЄС, мають вже тривалу історію таких угод, в Україні ж інститут шлюбного договору – це досить молода форма відносин і не усі повною мірою розуміють його значимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці загальноприйнятим є твердження, згідно з яким інститут шлюбного договору в Україні виник у 90-х рр. XX ст. (23.06.1992 р.), адже саме з цього часу врегулювати відносини подружжя стало можливо не лише на основі закону, а й шляхом укладення шлюбного договору. Але незважаючи на те, що інститут шлюбного договору був закріплений у шлюбно-сімейному законодавстві більше 20 років тому, досі і у теорії, і на практиці залишаються невирішеними багато питань, які стосуються недійсності шлюбного договору, але і виникають нові. Нині ця проблема частково відображена у дослідженнях таких авторів, як М.В. Антокольська, Т.В. Боднар, А.Б. Гриняк, І.В. Жилінкова, О.В. Михальнюк, З.В. Ромовська, С.Я. Фурса.

У дисертаційних і монографічних працях вітчизняних вчених – О.С. Олійник, Т.О. Ариванюк тощо – висвітлюються деякі порівняльні аспекти укладення й розірвання шлюбного договору між подружжям. Крім того, проблемні аспекти реалізації прав на укладення та розірвання шлюбного договору досліджували Г.П. Циверенко, С.М. Лепех та І.В. Труба.

Відаючи належне проведеним дослідженням, відмітимо, що в сучасній науковій літературі не достатньо приділено увагу аналізу недійсності шлюбного договору у практиці країн ЄС.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в тому, щоб системно і комплексно дослідити питання недійсності шлюбного договору в законодавстві України та країн ЄС.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що в юридичній доктрині під шлюбним договором розуміється домовленість осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (наречених), або подружжя про встановлення, зміну чи припинення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням і припиненням [1, с. 7].

Країни ЄС мають тривалу історію укладення таких угод, проте в Україні інститут шлюбного договору є достатньо молодого формою відносин, значимість якої розуміють далеко не усі.

Так, в західних країнах подружжя має право укладати різні види шлюбних контрактів, що дозволяють визначити потрібні для кожного з подружжя взаємовідносини майнового характеру. Наприклад, шлюбні договори Франції пропонують декілька режимів: майно подружжя визнається спільним; спільність майна поширюється тільки на рухомі речі і на усе придбане кожним з подружжя після укладення шлюбу; визначення нерівних прав подружжя в спільному майні; варіант, коли після розірвання шлюбу один з подружжя матиме право вибору певної частини із спільного майна [2, с. 829].

Також шлюбні контракти зарубіжних країн визначають моральні сторони поведінки подружжя: визначають рівноправ'я чоловіка і дружини, наявність обов'язковості у вірності, взаємній підтримці, рівноправ'я у вихованні дітей і так далі [9, с. 28].

В Україні ж згідно із законом в шлюбному контракті можна прописувати тільки майнові питання, пов'язані, наприклад, з житлом, доходами тощо. Чи, наприклад, можна передбачити, що одна сторона не відповідає за кредитами другого з подружжя. Так, у п.3 ст.93 Сімейного кодексу України (далі – СК України) зазначено, що «шлюбний договір не

може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми» [7].

Проаналізувавши ст. 93 СК України, можна зробити висновок, що шлюбний договір – це домовленість, якою регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки.

Водночас необхідно звернути увагу, що СК України дещо звужує сферу дії шлюбного договору. Мова йде про положення ч. 5 ст. 93 СК України, яка обмежує право подружжя на підставі шлюбного договору передавати у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації [7]. Дане положення суперечить ст. 64 СК України, яка надає можливість подружжю укласти між собою всі види договорів, які не забороняються законом, тобто фактично не слугує полегшенню договірних сімейних відносин, а лише ускладнює їх шляхом укладення додаткових договорів [5].

Наголосимо, що у країнах ЄС (наприклад, у Німеччині, Великобританії) предмет шлюбного договору може бути надзвичайно широким, він практично не обмежується на законодавчому рівні та може передбачати велику кількість специфічних умов.

Станом на сьогодні в Україні шлюбний контракт по суті представляє собою не договір, а щось на зразок заповіту: кожен із правочинів може визначати тільки правовий режим майна, що переходить у власність до того або іншого члена сім'ї після настання відповідного юридичного факту; у випадку із заповітом – після смерті заповідача, а у випадку шлюбного договору – після розлучення. Звичайно, законодавцем дозволено врегулювати договором майнові питання подружжя і у шлюбі, проте на практиці більша частина подружніх пар не потребує чіткого виокремлення своєї частки майна зі спільного майна подружжя під час спільного життя. Як правило, така

необхідність актуальна після розірвання шлюбу. Що ж до тих питань, щопокликані регулювати сферу безпосередньо подружнього життя (виховання дітей, розподіл сімейного бюджету, побутові та інші), в українському законодавстві включати до шлюбного договору не дозволено. Таким чином, бачимо, що у сучасних умовах шлюбний контракт укладають тільки невпевнені у тривалості шлюбу пари. Але навряд чи це мета законодавця. Доцільно припустити, що мета законодавця – перетворити «договір у разі розлучення», яким на сьогодні виступає шлюбний договір, на дійсно «шлюбний договір».

Звичайно, шлюбний контракт як такий не може кардинально вплинути на подальший характер сімейних відносин. Але він допомагає зняти напруженість, коли подружжя раптом стало один одному чужим. Також контракт допомагає зберегти майно одного з подружжя після смерті іншого. Загалом, в Україні сьогодні шлюбний договір потрібен, швидше за все, на чорний день.

У зарубіжних країнах, зокрема у країнах ЄС, як такого поняття недійсності шлюбного контракту не передбачено. Недійсність визнається, наприклад, у зв'язку із смертю одного з подружжя, тобто фактично шлюбний контракт анулюється.

В Україні ж можливе визнання недійсності шлюбного договору. Відповідно до ст. 103 Сімейного кодексу України **шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України [5].**

Через певні підстави шлюбний договір, як і інші подружні договори, може бути визнаний недійсним. У цьому разі він не спричиняє виникнення прав та обов'язків, а саме тих правових наслідків, на настання яких

сподівались його учасники (ч. 1 ст. 216 ЦК України). Якщо при розірванні договору його дія припиняється тільки на майбутнє, а все здійснене сторонами за договором до його розірвання не втрачає юридичної сили, то визнання договору недійсним анулює договір із моменту його укладення (ст. 236 ЦК України). Отже, складається ситуація, за якої шлюбний договір у юридичному розумінні неначе й не існував. Якщо ж відповідно до недійсного договору права і обов'язки сторін були передбачені лише на майбутнє, можливість їхнього настання в майбутньому припиняється і шлюбний договір не підлягає виконанню.

Закони США, Франції, Німеччини передбачають принципи інституту контрактної системи власності подружжя, принципи винятковості договірного режиму і принципи переваги спільності майна подружжя за відсутності першого. У людей, які укладають шлюб, є можливість вибору того або іншого режиму при укладенні шлюбного контракту [8, с. 267].

Слід зазначити, що, наприклад, в США та Великій Британії подружні пари укладають шлюбний договір значно частіше, ніж в інших країнах. Можливо, причиною тому є затвердження в договорі не лише режимів майнових відносин, але і відносин немайнових. Саме у цьому полягає відмінність української практики укладення шлюбного договору від аналогічної практики європейських країн. Як вже було зазначено, в Україні в шлюбному контракті прописують лише майнові відносини, тобто український шлюбний договір спрямований на врегулювання майнового становища подружжя, а не моральних позицій. У зв'язку з цим в українській практиці виникає підкресленість визначення недійсності шлюбного договору, а також наявність судової практики з приводу визначення недійсності шлюбного контракту. Цікавий приклад правозастосування, пов'язаного з шлюбним договором у Франції. Так, в законодавстві Франції передбачені додаткові

гарантії. Зокрема, "у свідоцтві про шлюб в обов'язковому порядку робиться відмітка про укладення шлюбного договору, оскільки шлюбний договір у Франції може бути укладений тільки до вступу в шлюб. У Франції забезпечений вільний доступ зацікавлених осіб для ознайомлення зі змістом шлюбного договору" [6]. Шлюбний контракт публікується в спеціальному комерційному реєстрі із вказівкою на попередній контракт. Це покликано забезпечити інтереси кредиторів подружжя та має велике значення для успішного бізнесу. Українське законодавство такого права кредиторам не надає.

Згідно зі ст.1394 Французького цивільного Кодексу (далі – ФЦК) усі договори про майнові відносини між подружжям мають укладатися в присутності нотаріуса та із одночасною згодою сторін або їхніх представників. Інакше кажучи, кодекс зобов'язує до обов'язкової участі нотаріуса під час укладення шлюбного договору та підписання сторонами договору в його присутності і, логічно, із одночасним посвідченням підписів сторін. У той же час сам факт укладення шлюбного договору повинен бути зафіксований у свідоцтві про шлюб. Ця вимога спричинена актуальності охорони різноманітних підприємницьких відносин. Втім, стоячи на захисті комерційних інтересів, законодавець і за відсутності відмітки про шлюбний договір в свідоцтві про шлюб дозволяє подружжю заявити про наявність шлюбного договору і, тим самим, висловити ті або інші правовідносини, що виникли на основі угоди зі спільного законного режиму та підпорядкувати їх режиму, передбаченому шлюбним договором. Проте за відсутності достатніх даних щодо наявності шлюбного договору, тобто, скажімо, у випадку відсутності помітки у свідоцтві про шлюб або заяви подружжя, усі відносини подружжя із третіми особами будуватимуться на основі законного режиму щодо їх майнових відносин. До того ж, французьким законодавцем у ч. 4 ст.

1394 ФЦК висуваються іще більші вимоги із метою захисту комерційних інтересів осіб. Законодавець встановлює імперативну норму про публічне опублікування шлюбного контракту, коли один із подружжя є комерсантом на момент укладення шлюбу чи навіть якщо він стає таким в майбутньому. Більше того, встановлена і санкція за невиконання зазначеної вимоги, тобто у випадку неопублікування шлюбного контракту до подружжя комерсанта можуть застосувати ті міри покарання, які передбачені регламентами, що відносяться до торгових реєстрів [3, с. 54; 4, с. 91-92]. Усі ці положення, без сумніву, призначені захищати підприємницькі відносини, оскільки присутність інформації про належність майна тій або іншій особі дозволяє захистити інтереси третіх осіб, що вступають в договірні відносини з кимось із подружжя, і це дає змогу вберегти контрагентів від неможливості накладення стягнення на майно одного із подружжя у разі виникнення такої необхідності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у різних країнах інститут шлюбного договору має свої особливості, проте головною метою шлюбного договору є надання подружжю досить широких можливостей для розподілу в шлюбі своїх майнових відносин. Це дає їм змогу відійти від режиму майна, що починає діяти автоматично із моменту укладення шлюбу. Укладення шлюбного договору практикується, зазвичай, у заможних сім'ях.

Станом на сьогодні у зарубіжному законодавстві подружжю пропонують різні варіанти шлюбного договору. У законах більшості країн ЄС досить часто можна зустріти вказівки на те, що положення шлюбного договору не мають скасовувати обов'язки взаємної вірності, допомоги та підтримки, обмежувати їх особисті права й обов'язки щодо виховання і утримання дітей.

Український шлюбний договір регулює лише майнові відносини подружжя і не може визначати, наприклад, особисті відносини, обов'язки подружжя по вихованню дітей, господарюванню тощо.

Порівнюючи зміст і умови шлюбного договору в Україні і країнах ЄС, необхідно виділити основні відмінності.

В Україні укласти шлюбний договір можна і до шлюбу, при цьому він набуває чинності тільки після укладення шлюбу. У країнах західної Європи і США шлюбний договір укладається в момент одруження.

В Україні має місце таємниця шлюбного договору, що підкріплюється нормами Конституції України і нормами законодавства про нотаріат. У багатьох зарубіжних країнах, навпаки, забезпечений вільний доступ зацікавлених осіб для ознайомлення зі змістом шлюбного договору. Це правило враховує, в першу чергу, інтереси кредиторів подружжя.

Проведені дослідження інституту шлюбного договору дозволяють зробити висновок про те, що сімейне законодавство приділяє особливу увагу зміні і розірванню шлюбного договору. Складність цього питання на фоні нестабільних фінансово-економічних і соціальних умов життя полягає, головним чином, в спробі законодавця передбачити якомога більшу кількість цих умов, ставлячи перед собою завдання не ускладнення правового регулювання, а його універсалізацію.

Література

1. Гриняк А.Б. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / А.Б. Гриняк; Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва Академії правових наук України. – К., 2007. – 22 с.
2. Дороженко В.С. Брачный договор (контракт): за и против // Молодой ученый. – 2014. – N 4. – С. 829.
3. Жилинкова И. В. Брачный договор / Жилинкова И. В. – Х.: Ксилон, 2005. – 176 с.
4. Залесский В.В. Семейное право Российской Федерации и иностранных государств / В.В.Залесского. – М., 2004. – 310 с.
5. Зміст шлюбного договору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87-sku/3286-93.html>.
6. Лафаж А. Различные режимы имущественных отношений между супругами, предусмотренные Гражданским кодексом Франции. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.notariat.ru>.
7. Сімейний кодекс України № 2947 – III: за станом на 10 квітня 2008 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2008. – 205с.
8. Французский Гражданский кодекс: Учебно-практич. комментарий / Пер. с фр. Ю. Гонгало, А. Грядова, К. Криеф-Семитко и др. – М.: Альт-Пресс, 2011.
9. Хазова О.А. Брак и развод в зарубежном семейном праве. – М.: АСТ, 2012.
10. Циверенко Г. П. Шлюбний договір: українська сучасність / Г. П. Циверенко, О. О. Трикоз // Вісник Дніпропетровськ. ун-ту імені Альфреда Нобеля. – 2014. – № 1 (4).